

Lars Ingelstam: Därför borde 20-talet bli framtidens årtionde

Framtidens melodi? Vindkraftverk i Närke. Foto: Anders Good/TT

Trots ett växande fokus på utveckling, hållbarhet och klimathot har den satsning på framtidsforskning som inleddes på 1960-talet nedprioriterats under lång tid. Nu vore tiden mogen för en renässans för långsiktigheten.

Lars Ingelstam

Publicerad 2019-12-30

Detta är en understreckare, en fördjupande essä, dagligen i SvD sedan 1918. Åsikter som uttrycks är skribentens egna.

Under slutet av 1960-talet var det nästan trängsel bland alla som argumenterade för framtidsforskning eller framtidsstudier. Där fanns internationella storheter som militärstrategen Herman Kahn och fredsforskaren Johan Galtung. I Sverige engagerade sig unga liberaler (genom tidskriften Liberal Debatt), näringslivstoppnar som P G Gvlllenhammar, organisationer

som Försvarets forskningsanstalt, Ingenjörsvetenskapsakademin och TCO. Det blev en dragkamp om vem som borde vara huvudman för en svensk satsning.

Genom Alva Myrdals engagemang och auktoritet fick denna till slut en politisk tyngdpunkt, men i hennes utredning "Att välja framtid" (SOU 1972:59) fanns även andra perspektiv med. Två nya enheter skapades 1973: Sekretariatet för framtidsstudier (som blev kvar i kanslihuset) och en särskild kommitté för långsiktigmotiverad forskning. (Hela processen och de följande sju åren har klarlagts av statsvetaren Björn Wittrock i boken "Möjligheter och gränser" från 1980.)

Intresset höll i sig och många engagerades i frågorna under resten av 70-talet. Men genom ett olyckligt regeringsbeslut (i strid med två utredningsförslag) kapades 1980 länkarna till regeringskansliet, utredningsväsendet och riksdagen. Framtidsstudier har sedan dess definierats som en del av forskningen i Sverige, snarare än en speciell och behövlig del av underlaget för samhällets utveckling.

Men det senare behovet har givetvis inte försvunnit. Minst två gånger under 2000-talet har frågan dykt upp och utredningar påpekat att det politiska beslutsfattandets långsiktighet måste förstärkas. Ansvarskommittén ("Hållbar samhällsorganisation med utvecklingskraft", SOU 2007:10) och Globaliseringsrådet ("Bortom krisen. Om ett framgångsrikt Sverige i den nya globala ekonomin", Ds 2009:21) har med eftertryck framhållit att det finns behov att på den politiska nivån – statsministern, regeringen, kanslihuset, riksdagen, partierna – öka inflödet av långsiktiga tankar och stärka beslutsunderlaget vad gäller framtida möjligheter. Men kunskapsvården – för att låna ett uttryck av professor Torsten Hägerstrand, som var mycket betydelsefull under de formativa åren – av det arbete som nationellt och internationellt gjordes under 70-talet har inte varit särskilt omfattande. Experimentet med en framtidsminister i Sverige blev kortvarigt (2014–2016). Detta kan delvis förklaras av underlåtenhet att ta tillvara redan förvärvade erfarenheter.

År 1987 fick verksamheten en ny form, i Institutet för framtidsstudier (IFF): ett "fristående institut" som bedriver högkvalitativ och relativt omfattande forskning. Men det har inte någon särskild roll i förhållande till det politiska systemet; det är betecknande att ingen av de två ovan nämnda utredningarna hänvisade till IFF.

Detta låter säkert som om det var bättre förr, och det var det nog.

Men nu händer det saker. Klimatfrågan kräver tidshorisonter på 20–100 år. Det borde rimligen innebära ett nytt intresse för seriösa framtidsstudier. Så har det också blivit. FN:s klimatpanel IPCC:s egna framtidsbedömningar är inte metodiskt nyskapande, men vederhäftiga och i sak drabbande. Frågans allvar och bredd har internationellt bidragit till en växande mängd vetenskapliga framtidsstudier inom olika områden, liksom debattlitteratur och kulturella bearbetningar.

Spänningen mellan tillväxt och miljö står ofta i centrum.

Den nyligen utkomna boken ”Slaget om framtiden. Forskningens roll i kampen mellan tillväxt och miljö” (Santéus) av Jenny Andersson och Erik Westholm är ett viktigt tecken i tiden, och ett värdefullt bidrag till kunskapsvården. Båda författarna är veteraner inom området, men på olika sätt. Andersson är ekonomihistoriker med ursprunglig inriktning på svensk socialdemokrati. Hon var under ett antal år professor vid Sciences Po i Paris, och har nyligen återbördats till Sverige. Hon har specialstuderat Alva Myrdals roll i uppbygganden av framtidsstudier i Sverige, senare vidgat intresset till framtidsstudier i olika länder och publicerat omfattande forskningsresultat i artikel- och bokform. Westholm är geograf, och har som professor varit knuten till Högskolan Dalarna, Institutet för framtidsstudier och Sveriges Lantbruksuniversitet. Han har medverkat i och lett en rad forskningsprojekt med framtidsinriktning, ämnen som lokalsamhälle, skog och bioenergi. När dessa båda kombinerat sina kompetenser har det – inte överraskande – resulterat i intressant synergi och nya insikter.

Boken har två kärnor: den ena är två fallstudier med framtidsinriktning (skogen och Arktis), den andra en omfattande diskussion om ”Framtiden som fält” vilken innehåller teoretiska, forskningspolitiska och metodiska överväganden. Här ges viktiga bidrag till kunskapsvården inom området. Framställningen får en särskild tyngd genom Jenny Anderssons omfattande forskning om framtidsstudiernas utveckling internationellt, som här får en kortfattad men transparent presentation på svenska. Vid sidan av en del teoretiska utvecklingar är kärnan i denna del att drivkrafterna är ganska likartade i olika länder. Spänningen mellan tillväxt och miljö står ofta i centrum, men den har många varianter och paralleller (dilemman som rör energi, naturresurser, hav, materiell konsumtion, arbetstid). I alla länder spelade publiceringen av Bomklubbas

arbetsutövning, i alla länder spelade publiceringen av Robinsons ”Tillväxtens gränser” (1972) en både stimulerande och oroande roll. Det är troligt att den mentalt banade väg för att begreppet ”hållbar utveckling” slog igenom; det befästes genom Brundtlandrapporten ”Our common future” (1987).

Men enligt Andersson och Westholm blev sedan utvecklingen över tid en smula deprimerande: ”framtidssstudiernas uppgång och fall”. Från en våg av samhällskritiska och ”öppna” framtidssudier under 60- och 70-talen ser de en gradvis övergång till management och inriktningar som snarast bekräftar nutiden. Men de noterar ”det svenska Sekretariatet för framtidssudier var i ett internationellt perspektiv intressant, eftersom det vilade på en nästan motsatt idé – att framtidssudier skulle ha en demokratisk grund och att deras främsta uppgift inte var konventionell planering utan en upplyst spekulering om framtiden, ett utredande av möjligheter”.

D en studie som blir författarnas tydligaste illustration handlar om skogen. ”Future forests” var ett framtidsinriktat forskningsprojekt som bedrevs från 2009 till 2016. Det finansierades av forskningsstiftelsen Mistra (41 procent), skogsindustrin och två universitet (Umeå och Sveriges lantbruksuniversitet, SLU). Att skogen är ett intressant och viktigt område för framtidsbedömningar är uppenbart. Den har många användningar: som virke, bränsle och pappersråvara, som rekreationsresurs och dessutom koldioxidsänka – det senare allt viktigare i klimatkrisens tid. Tidshorisonterna är långa beroende på återväxt och omsättning. Intressenterna är många. Att konflikter om skogens roll och bästa användning uppstår är ganska självklart.

Studien genomfördes av universitetsforskare i nära samarbete med företrädare för skogsindustrin. Anderssons och Westholms sammanfattande bedömning av ”Future forests” är drastisk och negativ. I kontrast till de ”dygder” som framtidsstudietraditionen bekant sig till – alternativ, systemkritik, belysning av intressekonflikter och vetenskaplig mångfald – har huvudsyftet i stället blivit att legitimera och skapa politisk acceptans för ett högintensivt skogsbruk i de nu verksamma skogsbolagens regi. ”Samhällsvetenskaplig forskning på skogsindustrins villkor” är deras skoningslösa rubrik.

Jag kan inte bedöma resonemanget i alla delar och aspekter: det vetenskapliga detaljarbetet får bedömas i andra forum. Men som belysning av problematiken och fallgroparna i långsiktiga, tvärvetenskapliga studier är de resultat som redovisas i ”Slaget om framtiden” en stor tillgång. Den ensidighet som präglar ”Future

framtiden en stor utgång. Den ensidighet som präglar "Future forests" kan också ses som tillämpning av en både i Sverige och EU allt mer dominerande – och oroande – doktrin: samverkan och konsensus för gemensamma mål (tillväxt?!) bör vara forskningspolitikens ledstjärna. Detta gör tolkningen av fallstudien extra intressant och beaktansvärd.

”

Att tänka fritt om framtiden tar tid, att tänka rätt tar ännu längre tid.

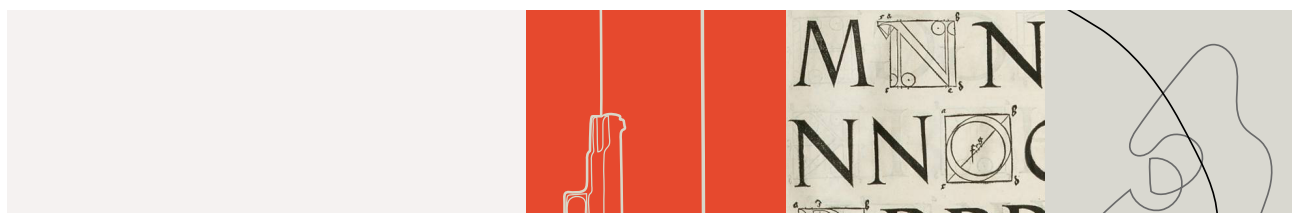
Men kanske har författarnas intryck från "Future forests" fått dem att överreagera vad gäller forskningens "frihet"? Det är helt riktigt att framtidsstudier bör "skapa och visa alternativ till dagens utvecklingslinjer så att framtida handlingsutrymme frigörs och nya utvecklingsvägar kan öppnas". Men då krävs kunskap om vilka som kontrollerar "handlingsutrymme" och "utvecklingsvägar" och hur de tänker. Forskare och utredare får inte utveckla beröringskräck inför makthavare och samhällsaktörer: dialog är oundgänglig om resultaten ska bli relevanta. Att förena en sådan med uppgiften (skyldigheten!) att forma systemkritik är inte lätt. Hur framtidsstudier organiseras är därför en svår och känslig fråga.

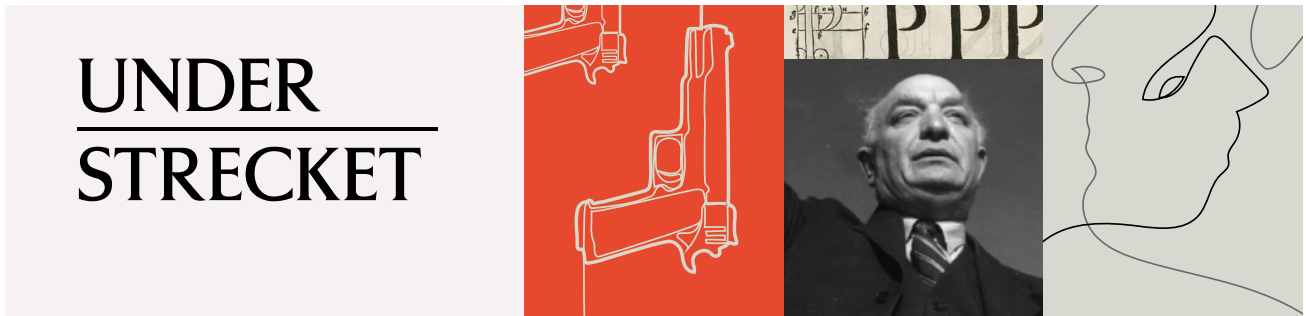
Slutligen: nyskapande framtidsforskning kräver tid. Uppgiften innefattar att genomskåda vilka etablerade "sanningar" som tas för givna inom området (exempelvis skogsbruket) för att sedan med egen analys överskrida och om så behövs ersätta dem. Detta kräver uthållighet, tvärvetenskapliga ansträngningar och öppen dialog. Rent konkret behöver man i de flesta fall minst 3-4 år. Att tänka fritt om framtiden tar tid, att tänka rätt tar ännu längre tid.

Lars Ingelstam

Professor em i Teknik och social förändring, chef för Sekretariatet för framtidsstudier 1973–80

”Ett bålverk mot dumheten” – läs våra bästa streckare

”

De senaste 100 åren har över 35 000 understreckare publicerats i SvD. Vi har valt ut 350 särskilt intressanta texter – och gjort dem fritt tillgängliga.”

Utforska 100 år med Under strecket

Så kontaktar du Under strecket

Redaktör: Ludvig Hertzberg

Mejl: understrecket@svd.se

Twitter: [@Under_strecket](https://twitter.com/Under_strecket)

Facebook: [SvD Under strecket](https://www.facebook.com/SvDUnderstrecket)

Lars Ingelstam
